

Faculty of Philology, University of Belgrade
Department of Slavic Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Institute of Classical Studies and Slavic Studies, University of Gdańsk

**CHALLENGES AT THE CROSSROADS
OF CULTURES:
A NEW LOOK AT SERBIAN-UKRAINIAN
CULTURAL AND HISTORICAL RELATIONS**

BELGRADE
2025

Издавач
Славистичко друштво Србије

Главни и одговорни уредник
Људмила Поповић

Изазови на раскршћу култура: нови поглед
на српско-украјинске културно-историјске везе
Зборник научних радова
Београд, 2025.

Коректура
Милена Ивановић, Анастасија Тепшић

Припрема за штампу и дизајн корица
Душко Ћосић

Штампа
Графичар

Тираж
100 примерака

E-ISBN 978-86-7391-058-1
https://doi.org/10.18485/srp_ukr_kulistveze.2025

Радови у овом зборнику радова лиценцирани су под условима CC BY-NC-ND:
Ауторство - Некомерцијално - Без пререда - 4.0 Међународна

CONTENTS

Ljudmila Popović

Challenges of forming ethnocultural and national identity at the crossroads of cultures 14

CHAPTER I

Serbian-Ukrainian relations: a new reading of historical facts 33

Valeriy Vlasenko

Interwar Ukrainian political emigration in Yugoslavia and Romania: common and distinct 34

Halyna Sahan

Cooperation between Ukraine and Serbia in the educational, scientific and cultural spheres during the last decade of the 20th century: challenges and trends 50

Boris Varga

Political regime in Ukraine and Serbia during Russian aggression against Ukraine 2022-2024 ... 59

Oleg Rummyantsev

Yaroslav Myshanych

“The great Rusyn family”. The image of the community of Rusyns-Ukrainians in the correspondence of M. Kovach and O. Myshanych 68

Mykola Nahirny

Ukrainian minority in Serbia in the studies of Valeriy Vlasenko 78

Michał Pejasz

Uniforms of Serbian regiments from New Serbia and Slaveno-Serbia, based on historical and literary-memorial sources 90

CHAPTER II

Linguistic researches as a contribution to the study of Serbian-Ukrainian relations 99

Anatoliy Zahnitko

Provocativeness of noun-morphological form in postmodern Ukrainian and Serbian discourses 100

Veronika Yarmak

Stylistic and aesthetic functions of coloratives in M. Kapor’s short stories 118

Milena Ivanović

Transliteration of Ukrainian proper names to the Serbian language 132

Anastasija Tepšić

Linguistic-rhetorical strategies of depicting the Russian-Ukrainian war (based on the headlines of Serbian online publications) 155

Halina Kuz

Phraseological replicas as a means of realizing the communicative intentions of Ukrainians..... 168

CHAPTER III

Literary studies of cultural-historical relations 182

Olena Dzyuba-Pohrebnyak

Ukrainians in Serbian literature, Serbs in Ukrainian: little-known pages of our relations 183

Dejan Ajdačić

History of the origin and cultural contributions of the yearbook “Ukrainian-Serbian collection *Ukras*” 192

Adriana Amir

Ethnographical essays about Serbia by Anatolii Kralytskyi. Ukrainian literature in Slovakia 206

Julija Dragojlović

Serbia and Serbs in the book of travelogue *In Search of Barbarians* by Andriy Lyubka..... 212

Veronika Dadayova

The crossroads of cultures in Zakarpattia region in the novel *Carbide* by Andriy Lyubka 231

Tanja Gaev

Okica Gluščević as a translator of Taras Shevchenko 240

Ana Rimar Simunović

Aleksandar Mudri

Ukrainian literature in the weekly “*Ruski Noviny*” in the Ruthenian language (1924–1941) 250

Mikolaj Jarmakowski

Sun rider and the sacred gifts. Mythology of the Slavic winter holiday in Serbian and Ukrainian ritual songs. Comparative analysis of formula and mythologemes 276

About the authors 290

«ВЕЛИКА РУСЬКА ФАМЕЛІЯ»: ОБРАЗ ГРОМАДИ РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ У ЛИСТУВАННІ М. КОВАЧА ТА О. МИШАНИЧА

У розвідці розглянуто листування О. Мишанича та М. Ковача, опубліковане 2024 року у видавництві «Руске слово». Задля описання образу громади проаналізовано вживання етнонімів «українець», «русин», «руснак» та інших у листах двох діячів. Виявлено, що використання названих термінів часто обумовлено стилістичними міркуваннями дописувачів. У статті проаналізовано всі цитати, що були наявні в листуванні.

Ключові слова: Олекса Мишанич, Михайло Ковач, українці, русини, ідентичність, Україна, Югославія

“THE GREAT RUSYNIAN FAMILY”: THE IMAGE OF THE COMMUNITY OF RUSYNS-UKRAINIANS IN THE CORRESPONDENCE OF M. KOVAČ AND O. MYŠANYČ

This study examines the correspondence between O. Myšanyč and M. Kovač, published in 2024 by the «Ruske Slovo». In order to describe the community's image, the use of ethnonyms such as «Ukrainian», «Rusyn», «Rusnak», and others in the letters of these two figures is analyzed. It has been found that the use of these terms is often determined by the stylistic of the correspondents. The article analyzes all the quotes present in the correspondence.

Keywords: Oleksa Myšanyč, Mychajlo Kovač, Ukrainians, Rusyns, identity, Ukraine, Yugoslavia

Стосунки видатного українського літературознавця, академіка Олекси Васильовича Мишанича (1933–2004) та відомого письменника Миколи Ковача (1909–2005) з громади русинів Бачки та Сірмії² є важливою складовою багаторічних взаємин між Україною та її діаспорою на північних Балканах. Історії взаємодії між українським науковим світом та громадою русинів-українців на теренах колишньої Югославії присвячено багато наукових праць, навколо неї точиться чимало дискусій, зокрема стосовно питання ідентичності цієї — найдавнішої в Європі української діаспори.

Відколи Володимир Гнатюк (1871–1926) видав 1898 року розвідку «Руські оселі в Бачці (В Полудневій Угорщині)» (1898) постало питання спорідненості представників цієї нечисленної громади, чиї предки прибули до Бачки з Карпатського регіону в середині XVIII століття, з тогочасними русинами

¹ oleg.rumyantsev@unimc.it

² Також: Срем, Срим.

Карпатського та Галицького регіонів та з усією українською спільнотою. Перші кореспонденти Гнатюка — богослови Дюра Біндас (1877–1950) і Дмитро Надь (1877–1944), вчитель Микола Губаш та мешканець Руського Керестура Papp Gyurdesz János — переконували науковця в належності їхньої громади до русинів, а не до словаків (Гнатюк 1901). Згодом Янко Югас у листі, опублікованому в чернівецькому тижневику «Земля і воля» (1907, № 6), звертався до «Галичан, Буковинців та українців» з проханням не дати русинам Бачки асимілюватися й зникнути під тиском інших народів. Якщо вчитель Михайло Вrabель (1866–1923) своєю публікацією «Русській соловей» (1890) започаткував практику збору й видання етнографічного матеріалу цієї громади (Мишанич 1983), якщо Володимир Гнатюк став першим її дослідником, то письменник, філософ і мовознавець Гавриїл Костельник (1886–1948), русин з Бачки, у своїх численних творах³ визначив українську ідентичність рідної громади русинів Бачки й Сірмії та надав їй перше наукове обґрунтування. З іншого боку, священники Йосиф Гродський⁴, Михайло Кіндій⁵ та Леонтій Куницький⁶ залишили по своїй духовній праці подорожні нотатки, що допомогли отримати перші свідчення про русинів з Галичини на теренах Боснії та Хорватії.

Перед тим, як перейти до основної теми нашої розвідки, додамо до цих загальновідомих фактів інформацію про міжвоєнні роки та про період після другої Світової війни. Заснування 1919 року Культурно-просвітного товариства русинів, що було зокрема ініціативою греко-католицької духовницької інтелігенції, та налаштування видавничої справи стало важливою подією для культурного розвитку русинів у межах Королівства Сербів, Хорватів і Словенців. Товариство дотримувалося проукраїнських поглядів, що спровокувало протидію москвофільського прошарку громади. Українці (Русини) у Боснії та Хорватії також гуртувалися навколо греко-католицької церкви, а в тридцятих роках, під впливом українських студентів-емігрантів у Загребі, у їхніх молодіжних колах розвинувся активний націоналістичний рух, до якого згодом долучилися й численні русини з Бачки й Сірмії. Трагедія Другої світової війни значним чином призупинила культурний розвиток і в русинських осередках, і серед нащадків галицьких емігрантів у Боснії. Значна частина останніх відра-

³ Зокрема, слід згадати такі праці Гавриїла Костельника: «Бачванські українці». Серед бурі. Літературний збірник. Львів, 1919: 134–137; «Грамматика бачвансько-рускей бешеди». Руски Керестур, 1923; також статті в Руських календарях для русинів Югославії: «Дзе спада наша бешеда?» (1922); «Яка наша народна назва?» (1922); «Наша бешеда». (1937); «Чом сом постал Українец?» (1936).

⁴ Ідеться про нарис Йосифа Гродського «Положене Русинів в Боснії»; перше видання у часописі *Нива*; перевидання: Львів, Євросвіт, 2003.

⁵ Лист Михайла Кіндія опублікував Роман Мизь у дописі «Історичні образки», Християнський календар за вирних крижевацкей епархії 1969». Ruski Krstur: Vojvođanski Vikarijat Križevačke Eparhije, 1969, 85–87.

⁶ Ідеться про нарис Леонтія Куницького «Над Босною», виданий у часописі *Нива* в 1917–1918 роках.

зу після війни мігрує з Боснії до Воеводини, де русини активно відбудовують своє культурне життя, розвивають освіту, видають власну періодику. Демонізація українського національного контексту унеможливило офіційну підтримку українських культурних заходів. Утім, у середині 60-х років ХХ століття, за часів певної політичної відлиги, влаштовано чимало культурних ініціатив, спрямованих на об'єднання двох громад (Румянцев 2010).

Саме у цей період, 1965 року, на українському фестивалі у словацькому Свиднику й відбувається знайомство представників двох українських світів — перспективного молодого вченого Олекси Мишанича з Інституту літератури Академії наук України, тоді ще радянської, та авторитетного письменника-інтелектуала Михайла Ковача, педагога з міста Нови-Сад, на той час югославського. 1966 року колеги починають листуватися, і їхній обмін листами, що триває понад два десятиліття, стає спадщиною для подальшого й поглибленого вивчення життєдіяльності подвійної русинської/української громади⁷. Завдяки працівникові Ярославові Мишаничу, синові Олекси Васильовича, ці листи потрапляють до архівів НАНУ, після чого разом із ним їх опрацьовують дослідники Янко Рамач та Олег Румянцев. 2024 року матеріали опублікувало видавництво «Руске слово».

Ще під час опрацювання листів, звернено увагу на вживання у листуванні етнонімів «русин», «руснак», «українець» та похідних. Специфічне використання етнонімів демонструє ставлення дописувачів до громади, змальовує її образ крізь призму їхніх суб'єктивних почуттів і культурних поглядів. Аналіз вживання етнонімів стає предметом нашої розвідки, а її метою є виявити, як це вживання відтворює непросте питання ідентичності русинів-українців. Оскільки нашою метою є й кількісне відображення матеріалу, наведення цитат у повному обсязі є необхідною умовою подання матеріалу у цій статті. Окрему важливість у цій розвідці матиме хронологія, тому біля кожної цитати вказано рік.

Насамперед розглянемо приклади висловлень у контексті більш формального описання громади. Стиль М. Ковача не має яскраво висловлених формальних ознак — письменник вживає доволі різноманітні звороти та терміни. Наведемо окремі приклади: «для дітей **русинско-української національності**» (1966); «Антольогию поетів Пряшівщини та **югославських українців**» (1966); «Це лиш оформлена редакція для **русинів-українців**» (1967); «історії економского розвою **Русинів**» (1976); «переклав на **русинску мову**» (1980); «дещо більше про **літературу югославських русинів**» (1983).

⁷ Для загального ознайомлення слід зазначити, що стосунки О. Мишанича з русинами Бачки були предметом численних досліджень, зокрема: Латяк, Дюра. «Олекса Мишанич і Бачванско-Сримски Руснаци». Шветлосц, XLII/2, 2004; Мушинка, Микола. «Мої взаємини з Олексою Мишаничем в останні роки його життя». Слово і Час, 4 (568). Київ: 98–102; Мушинка, Микола. «Олекса Мишанич – україніст та карпатознавець». Розмови з Одномудцями. Пряшів, 2004, 93–97; Сулима, Микола; Мишанич, Ярослав. «Олекса Мишанич і югославські русини». Слово і Час, 4 (568). Київ: 93–97.

Інакшим стає мовлення М. Ковача, коли питання ідентичності набуває полемічних ознак. Щодо себе, він наполегливо вживає словосполучення «український письменник»: «остаточно мене український нарід буде знати і вважати як **українського письменника**» (1981); «Остаточно мені вдалось бути **українським письменником**» (1981).

Коли М. Ковач пише про питання соціально-політичного характеру, у його мовленні домінує етнонім «українці»: «виступ словацького населення, інтелігентів, та навіть уряду **проти українців**. Жах що там роблять із нашими людьми» (1968); «не дати тим **проклятим українським націоналістам** забагато і широко розмахувати»⁸ (1969); «нас **‘українців’** кожним днем все більше, а тих які хочуть бути 13-та нація слов’янська кожним днем все менше» (1969); «користують кожную нагоду щоб на **‘українців’** робили доноси» (1970); «найпереконливіший доказ що **ми всетаки – українці**. Як стануть три українці разом то нічого мудрійшого не знають як завести – сварку...» (1970); «треба знати що це – Мирон Будинськи який є **ворогом ‘українізації’**» (1972); «до нас заходять і Словаки і Мадяре і Румуне коли хочуть і наши до них, а лиш **ми українці** такого права не маємо» (1983).

Окремо треба сказати, що коли йдеться про українську громаду галицької міграції, М. Ковач вживає виключно термін «українці»: «**Українці із Хорватії та Босні** намагаються видавати газету» (1968); «були сходи **Українців у Вуковарі**»⁹ (ймовірно 1968); «працюю на Читанці за V й VI класу для наших **боснійських Українців**» (1977).

У більш складних висловленнях, що стосуються ідентичності громади, М. Ковач вживає розширений набір термінів: «Коли українська література вважає Стефаніка одним із найцій[ні]ших письменників України, а його твори були переклади з покутської мови, то чому б не вважали скажимо Ковача теж **українським письменником** який живе у Югославії» (1983); «Нехай **русинська мова** буде для українського загалу діалект, для нас вона мусила стати – мовою, але чи нам тут це має заважати коли є що казати» (1983); «щоб хтось на Україні зрозумів що й **ми Русине** не залишили свою прабатьківщину тому що хотіли» (1983).

Звернемося до мовного арсеналу О. Мишанича, чий стиль, принаймні у першій фазі листування, має більш формальні ознаки. Спочатку в ньому домінують етноніми «українці» або «русини-українці», вжито прикметник «югославські»: «про прозову творчість **югославських українців**» (1966); «багато довідався про життя **українців у Югославії**» (1966); «зібрати всі доступні джерела про **русинів-українців у Югославії**» (1967); «перший великий твір у прозі **русинів-українців**» (1968); «вивчення мови, історії, культури і літератури **югославських русинів-українців**» (1968); «велику добірку по-

⁸ Зауваження сповнене іронії, гіркого вболівання за українську справу.

⁹ У цьому випадку слід сказати, що Вуковарська громада була прикладом культурного об’єднання громад карпатського і галицького походження.

езій югославських українців» (1968); «фотоілюстрацій з життя югославських українців» (1968); «писати дисертацію про мову югославських українців» (1968); «освітній роботі серед українсько-руського населення Югославії» (1969); «відомі не лише українцям-русином у Югославії» (1969) «поезію югославських русинів-українців» (1970).

Утім цікаво, що у подальших листах О. Мишанича починає домінувати термін «русини»: «принесе багато користі русинам» (1968); «вивчення історії культури югославських русинів» (1973); «представляти в такому обсязі руську літературу за межами Бачки і Сриму» (1974); «переклад одного вірша на русинську» (1980); «використання бачвансько-сримськими русинами традицій загальнозакарпатської культури» (1981); «популяризація української літератури серед русинів у Югославії» (1982); «коротенька історія літератури бачвансько-сремських русинів» (1982); «література югославських русинів – майже terra incognita» (1983); «книга ‘На Верховині’, яка мала би бути близькою і бачвансько-сремським русинам» (1984); «ознайомити читачів Радянської України та й цілого світу із доробком руських поетів в Югославії» (1986); «огляд літературного життя югославських русинів» (1986); «З поезією югославських русинів ніби все гаразд» (1986); «служив справі культурного розвитку рідного руського народу» (1989). З цих прикладів вже можна припустити, що рівень особистих стосунків з М. Ковачем та поглиблене пізнання громади русинів-українців справили вплив на вживання певних етнонімів.

До речі, справжнім шедевром поєднання різних етнонімів є пам’ятний допис О. Мишанича на смерть мовознавця М. Кочиша від 1973 року. Текст гармонійно поєднує майже усі можливі форми, які описують ідентичність лінгвіста: «почуття болю всіх русинів-українців у Югославії»; «український (руський) письменник»; «життя югославських русинів»; «в багатодітній руській селянській родині»; «працював над дослідженням бачвансько-сримської руської мови»; «в молодій регіональній літературі югославських русинів»; «югославська руська література».

У межах вивчення самоідентифікації варто знов повернутися до текстів М. Ковача та звернути увагу на вживання особових та присвійних займенників і прикметників. Характерним є те, що вже з перших років листування письменник вживає з цими частинами мови терміни «русин», «руснак» та прикметники «руснацький», «руський». Використання етноніма «українці» є спорадичним: «статтю яку Ви написали про нас югослав. Українців» (1966); «у нашої руської пресі» (очевидно 1968); «писати про мову нас Руснаків» (1968); «все що Ти зробив за той наш русько-український відтинок у Югославії» (1969); «про воювання одного нашого ‘Руснака’» (1971); «Це все, думаю, цілком нормальне явище у нас – русинів» (1975); «у ньому буде цікавого матеріалу і для нас – староукраїнців»¹⁰ (1978); «Значення оцеї добірки для нас югославськ[их] Русинів-Українців» (1979); «На нашу руснацьку мову я ‘переклав’ легко» (1980); «клопочешся коло нас українських письменників із Югославії»

¹⁰ Це єдиний приклад використання цього етноніма.

(1980); «відбиток статті про нас **Русинів**» (1983); «**руснацької лексики** яку він не знає» (1983); «Це би мав бути наш **руснацьки** ‘Правий вояк Швейк’» (1983); «знає нашу **‘руснацьку мову**’ добре» (1984); «подобалася і цим **моїм Руснакам**» (1987). Цікавим є й такий вислів: «’Янош’ це **Руснак** такий який він є» (1979). На нашу думку, це явище настільки цікаве, наскільки й важливе. Те, що М. Ковач вважав себе українцем, не підлягає жодному сумніву, і численні наведені його висловлення це підтверджують. Утім, для нього є властивим вживання термінів «русин», «руснак» для описання етнічного контексту, з якого він походить. Сполучення цих двох понять є важливим прикладом того, що свого часу Юліян Тамаш описав як регіональну ідентичність русинів (Тамаш 1991: 111).

Важливо виокремити такий тематичний підрозділ у мовленні М. Ковача як самоіронія. З погляду правопису висловлення іронії часто підкреслює вживання лапок. У цьому стилістичному контексті знов-таки абсолютно переважає терміни «руснак», «руснацький»: «тут у такої **малої ложки Руснаків** не знайдеться вже багато» (1969); «навернути заблудшую овечку перше до **руснацької нації**, а як боги дозволять то й до – української...» (1970); «У нашої **руснацької нації** – менш-більш усе по старому» (1972); «Жаль що у тої **‘великої нації Руснаків**’ завжди через історію було таких полководців» (1973); «Думаю що ще боротьба із моїми **‘Русначками**’ не закінчена» (1973); «я був тим перекладачем який переклав науков[і] статі О.В.Мишанича на **‘руснацьку мову**» (1973); «Олексю, ще раз і Тобі щира подяка за це все що Ти зробив щоб і ми **‘Руснаки**’ пішли межі людей» (1976); «Я це хочу задля **свого руснацького народу**, щоб він не блукав як Євреї по землях чужих» (1984); «Твоя стаття про нас цікава для світу якого цікавлять[ь] отаки то міні-народи як наш **‘руснацьк[і] народ’**» (1986); «А бачиш, тепер мої **Руснаки** яки не хочуть бути **Українцями**, танцюють так ‘гопака’, ‘увиванець’, ‘Катерину’ що й і самому Е. Козакови було б цікаво подивитись» (1987).

До речі, іронія щільно перекликається з негативною конотацією, до чого наведемо декілька прикладів: «Люде – **Руснаки** – яки на посадах [...] не скажу що ставляться цілком вороже до нашого відродження, але тяжко покидати посади, а вчитися української мови – не хочеться» (1967); «я думаю Ти і сам бачив таких то **Руснаків** які дуже люблять свій нарід. Під Австро-Угорщиною, та й Вас там дома завжди знайдуться більши католики від самого папи» (1969); «все що писав не має ніяку ціну й пропаде разом із моїми **руснаками** яки дуже стараються що б не були ‘зукраїнізовані’» (1972); «це наукова робота і її будуть розумити і українці і ці що не хочуть бути українцями, значить – **Руснаки**» (1983). Останній приклад — яскрава опозиція, що відмежує ідеалізовану постать освіченого русина-українця від руснака, який нехтує українською ідентичністю.

У мові О. Мишанича вживання етноніма «руснак», «русин» домінує у художньому мовленні: «Се – ціла епопея життя **руснаків**» (1971); «Буде позначено що це ‘переклад з **русинської** Семена Панька’» (1974); «той Ковач, якого по всіх **руських селах** знали усі – і малі і великі» (1975); «життя-буття нашого **русина** впродовж останніх 60–80 років» (1984).

Як ми вже зазначили, стосунки О. Мишанича та М. Ковача ставали дедалі тіснішими, що відбилося на все частішому вживанні етнонімів «руснак», «русин». Цей термін у пізнішому листуванні підкреслював душевну інтимність, невимушену приязність мовлення. Звісно, саме М. Ковач розпочав використовувати певні приязні форми з етнонімами, як-то: «Здоровимо Тебе, Олексю, всі. І вузша і ширша **‘русська фамелія’**» (1969); «Цей ‘хляпчиско’¹¹ із прикметами одного **‘шорового й твардоглавого Руснака’** все таки довів до кінця діло» (1976); «Катерина чи помян[е] колись ‘незлим, тихим словом’ **нас руснаків?**» (1980); «Треба бути упертим щоб Тобі дали дозволу за приїзд до Югославії, де живуть **Твої русини!**» (1983); «і Семен і Роман і **вся руснацька братія** нарікає на Олексю що він замовк ніби води до рота набрав» (1984).

Сам О. Мишанич доволі рано розпочав писати суто про «русинів», зокрема коли підкреслював необхідність зробити більше для цієї громади: «Навіть не знаю, що я зможу зробити для **русинів** у наступному році» (1967); «Хотів би далі щось написати про **русинів**, та все якось не випадає» (1969); «міг був зробити більше для літературного розвитку **русинів**» (1987). У цьому контексті він нерідко вживає й присвійні форми: «останнім часом для **моїх русинів** я не зробив майже нічого» (1968); «я намагався бодай дещо зробити для **своїх русинів**» (1981).

Утім, саме відчуття приязності, вдячності й, у певному сенсі, належності до цієї південної громади русинів примусило О. Мишанича написати найбільшу кількість висловів із етнонімами «русин», «руснак», «руський»: «Вітайте од мене всіх знайомих – Кочішових, Янка Сабадоша, Семена Сакача, Р. Мизя, І. Терлюка – одним словом, всю нашу велику **руську фамелію**» (1969). Важливість цієї цитати — не єдиної у своєму роді — полягає в тому, що до «руської фамелії» науковець долучив представників і карпатської (Кочіш, Сабадош, Сакач), і галицької (Мизь, Терлюк) громади, у такий спосіб об’єднавши те, що не могли об’єднати численні культурні діячі з самої громади. Варто навести й інші цитати, зокрема задля статистичної та хронологічної точності: «вже ось-ось мине рік з того часу, як я був Вашим гостем, так близько познайомився з багатьма **русинами**» (1969); «Вітайте од мене також наших спільних знайомих **русинів**» (1969); «Вітайте од мене всю **новосадську руську фамелію** – Кочіша, Сакача, Мизя, Терлюка та ін.» (1969); «Моє сердечне вітання всій Вашій родині а також всій **руській фамелії** у Н. Саді» (1969); «Вітаю також **всю новосадську руську фамелію**» (1973); «маю бодай поверхове уявлення, чим живуть, на чому сваряться мої **тверді руснаки**» (1973). Цікавою є позитивна конотація поняття «твердий руснак» в останній цитаті: зазвичай, у цьому контексті так описували тих русинів, що не сприймали української ідентичності. Натомість іронія М. Ковача створила позитивне враження на колегу та обумовила суто товариське, приязне сприйняття цього виразу. Той факт, що О. Мишанич сприйняв близько до серця стосунки з М. Ковачем і з цілою громадою відбилося й на зауваженнях щодо власної родини: «29 серпня у нас

¹¹ Ідеться про О. Мишанича.

народився син, ще одним **русином** стало більше на світі» (1973); «Наш Ярослав росте, як і кожний малий **русначок**» (1974); «Сина не оддаємо нікуди, будемо доглядати самі дома, виховувати з нього **твердого русина**» (1974). Зрештою, згадки про русинську родину наявні в листуванні до останніх текстів: «Щиро здоровлю всю новосадську **руську фамелию**» (1975); «Кинула мене велика новосадська **руська фамелия** у поїзд, я опинився сам-на-сам з собою, ...» (1976); «Тепер нам треба добре триматися, аби ще не раз зустрітися і на Малій Маковиці, і в Ужгороді, і в Києві, і показати всім, що то є **русини**, та ще й **твардоглави**» (1983); «Вони мені багато розповідали про нашу **руську новосадську фамелию**» (1984). Останній коментар містить дещо більше елементів літературної мови русинів Бачки й Сірмії: «Там певно зустріну когось із моїх **русинох** і побешедуємо собі по-нашому» (1986).

Згадаємо, що й інші представники громади русинів вживали у листах до О. Мишанича наведені етноніми. Микола Кочиш, коли йшлося про літературну мову русинів Бачки, використав висловлення «не напише добре по руски (русински)», а щодо громади галицької міграції висловився про них як про «Українцох у Босни» (Румянцев, Мишанич 2017: 146, 148). Штефан Гудак у своїх листах послідовно вживає етноніми «русин» та «руснак»: «о literaturi jugoslavenskih Rusinoh», «rusinska redakcija», «Руснаци югославянски», «Русини у Югославиї», «о literaturi Руснацох», «медзи Руснацами у Югославиї» тощо; утім, його висловлення «Українци, односно Русини» свідчить про те, що русинів він вважає українцями, а його зауваження щодо ситуації у Словащині, як-то «не дошлебодзели тим ‘Русином’ же би под меном ‘русинства’ Закарпатє предали за тепшу риби», влучно описує його антисепаратистське ставлення (Румянцев, Мишанич 2019: 115–125). Представник української громади з Боснії, Орест Власов, пише про «суперечливості між нами українцями тут у Югославії», залучаючи до українства обидві громади, однак локально розрізняє «тих що живуть у Боснії та Славонії» (тобто нащадків пізнішої міграції з Галичини) та «русинів, які живуть у Воєводині» (тобто «Русини, що говорять бачванським діалектом»); той самий термін «русини» він вживає щодо українофобів, за його словами — тих, хто «ні словаками ні українцями, а просто собі — русинами» (Румянцев 2021: 28–30). Отже, у всіх наведених у цьому абзаці випадках спостерігаємо тенденцію називати «українцями» або всю громаду, або її боснійсько-хорватську частину, та називати «русинами» громаду у Бачці й Сірмії. І лише в листуванні О. Мишанича та М. Ковача знаходимо таку багату термінологічну варіантність, а зокрема — залежність від стилістичних характеристик. І саме у їхньому листуванні термін «русини» або «русинаци» міг стосуватися обох частин діаспори.

Щодо висновків, слід зауважити, що обидва науковці вживали весь широкий спектр термінів, що можуть описувати українську ідентичність на тих теренах, і вживали його для означення суто української ідентичності. Навіть згадки М. Ковача про руснаків, що бояться невідомого історії явища «українізації», натякають на їхню неусвідомлену, але наявну українську ідентичність. Спектр вживання збірного етноніма «українці» стосується або формальної

сфери, або випадків, у яких М. Ковач прагнув захистити українську ідентичність та українців. Натомість вживання термінів «русин», «руснак» та похідних від них прикметників набуло дружньої, сімейної, приязної конотації. Навіть у мовленні М. Ковача, що часто вживав їх з неприхованою критикою, високий рівень самоіронії впливав на позитивне сприйняття цих слів. О. Мишанич, зі свого боку, став активно вживати ці терміни саме з позитивним, часто — сімейним колоритом. Велика заслуга науковця полягає саме в культурній та, у певному сенсі, духовній інтеграції до цієї віддаленої громади. У його бажанні зануритися у локальне буття русинів, що колись прибули до Балкан з Карпат і Галичини. Вбачаємо у цьому метафору неабиякої важливості: Україна, що не поводить як імперія, не асимілює, а навпаки — намагається наблизитися, зрозуміти і допомогти.

ЛІТЕРАТУРА

- Гнатюк, Володимир. «Руські оселі в Бачці (В Полудневій Угорщині).» Записки Наукового Товариства ім. Шевченка т. 22, 1898: 1–58. [Hnatiuk, Volodymyr. «Ruski oseli v Bachtzi (V Poludnevii Uhorshchyni).» Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka t. 22, 1898: 1–58.]
- Гнатюк, Володимир. «Словаки чи Русини? (Причинки до вияснення спору про національність західних Русинів).» Записки Наукового Товариства ім. Шевченка т. 42, 1901: 1–81. [Hnatiuk, Volodymyr. «Slovakyy chy Rusyny? (Prychynky do vyiasnenia sporu pro natsyonalnist zakhidnykh Rusyniv).» Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka t. 42, 1901: 1–81.]
- Ковач, Михайло, Мишанич, Олекса. Там коло Дунаю, там над Дніпром. Писма (1966–1989). Нови Сад: Руске Слово, 2024. [Kovach, Mykhailo, Myshanych, Oleksa. Tam kolo Dunaiu, tam nad Dniprom. Pysma (1966–1989). Novi Sad: Ruske Slovo, 2024.]
- Мишанич, Олекса. «Проблема виникнення нових слов'янських літератур (про літературу бачвансько-сремських русинів).» IX міжнародний з'їзд славистів. Слов'янські літератури. Київ: Наукова думка, 1983: 241–242. [Myshanych, Oleksa. «Problema vynyknennia novykh slov''ianskykh literatur (pro literaturu bachvansko-sremskykh rusyniv).» IX mizhnarodnyi zizd slavistiv. Slovianski literatury. Kyiv: Naukova dumka, 1983: 241–242.]
- Румянцев, Олег. Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918–1991). Мюнхен-Берлін: Verlag Otto Sagner, 2010. [Rumiantsev, Oleh. Pytannia natsionalnoi identychnosti rusyniv i ukrainsiv Yuhoslavii (1918–1991). Miunkhen-Berlin: Verlag Otto Sagner, 2010.]
- Румянцев, Олег. «Орест Власов про русинів-українців Югославії (за матеріалами листування з О. Мишаничем у 1967–1970 рр.).» Русинистичні студії, 2021: 25–34. [Rumiantsev, Oleh. «Orest Vlasov pro rusyniv-ukrainsiv Yuhoslavii (za materialamy lystuvannia z O. Myshanychem u 1967–1970 rr.).» Rusynystychny studyi, 2021: 25–34.]
- Румянцев, Олег, Мишанич, Яроослав. «Листи Миколи Кочіша до Олекси Мишанича (1969–1973).» Русинистичні студії, 2017: 143–154. [Rumiantsev, Oleh, Myshanych, Yarooslav. «Lysty Mykoly Kochisha do Oleksy Myshanycha

(1969–1973).» *Rusynystychny studyi*, 2017: 143–154.]

Румянцев, Олег, Мишанич, Яроослав. «Листи Штефана Гудака до Олекси Мишанича (1968–1999).» *Русинистични студии*, 2019: 113–126. [Rumiantsev, Oleh, Myshanych, Yarooslav. «Lysty Shtefana Hudaka do Oleksy Myshanycha (1968–1999).» *Rusynystychny studyi*, 2019: 113–126.]

Тамаш, Юлиан. «О ‘природних’ и ‘штучних’ язичних, литературних и културних традицији и статусу русинскей традицији.» *Studia Ruthenica* 2, 1990–1991: 104–111. [Tamash, Yulyian. «O ‘pryrodnykh’ y ‘shtuchnykh’ yazychnykh, lyteraturnykh y kulturnykh tradytsyoi y statusu rusynskei tradytsyi.» *Studia Ruthenica* 2, 1990–1991: 104–111.]

Олех Румјанцев, Јарослав Мишанич

„ВЕЛИКА РУСЬКА ФАМЕЛІЯ”: СЛИКА РУСИНСКО-УКРАЇНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ПРЕПИСЦИ М. КОВАЧА И О. МИШАНИЧА

РЕЗИМЕ

Истраживање испитује преписку О. Мишанича и М. Ковача, објављену 2024. године у издавачкој кући „Руске слово”. С циљем описа слике заједнице у тој преписци анализирана је употреба етнонима Украјинац, Русин, Руснак и других у писмима двојице истакнутих културно-друштвених делатника. Утврђено је да аутори преписке често користе ове етнониме из стилских разлога. У раду се разматрају сви примери са поменутих етнонимима који су били заступљени у преписци.

Кључне речи: Олекса Мишанич, Михаило Ковач, Украјинци, Русини, идентитет, Украјина, Југославија